

Çeviri:

TARİHSEL DÜŞÜNME KRİTERLERİ: KANADA ÖLÇME-DEĞERLENDİRME SİSTEMİ
İÇİN BİR ÇERÇEVE¹

(BENCHMARKS of HISTORICAL THINKING: A FRAMEWORK for ASSESSMENT in
CANADA*)²

Peter SEIXAS**

Türkçeye Çeviren: Sibel YALI***

Giriş

Öğrenciler, okul yıllarını tamamladıklarında ne bilmeli ve yapabilmeli? Şüphesiz, hatırlanması-olgular-listesi, bu soruya verilecek yeterli bir cevap değildir. Çoğu müfredat belgesi "tarihsel düşünme"yi içinde barındırır, ancak öğretmen ve öğrenciler için "tarihsel düşünme"nin anlamını açıklamada çok yardımcı olmazlar. O halde cevap "daha fazla olgu"

¹ Prof. Dr. Peter Seixas'ın 04.07.2017 tarihli izni ile Türkçeye çevrilmiştir.

* Carla Peck (UBC) Kriterler Çerçevesinde tanımlanan tarihsel düşünme kavramlarını geliştirmede yardımcı olmuştur. Nisan ve Ağustos 2006 sempozyumlarının katılımcılarına da katkılarından dolayı teşekkür etmek istiyoruz. 18 Ağustos 2006.

² Seixas, P. (2006). Benchmarks of historical thinking: A framework for assessment in Canada. Centre for the Study of Historical Consciousness UBC, August 18TH, 2006, s. 1-12.

** Professor Emeritus, Department of Curriculum and Pedagogy, University of British Columbia.

*** İstanbul Üniversitesi SBE, Avrupa Birliği Anabilim Dalı. E-posta: ataman_si@yahoo.com

değilse, okullarda çok sayıda yıla yayılan tarih eğitimi için müfredatın temeli ne olmalıdır? Bu temel her neyse, tarih değerlendirmelerini de beslemelidir. Aksi takdirde, öğrencilerin seyahat edip etmediğini çok da umursamadığımız bir yolculuğu ölçmüş oluruz. Genel müfredatta tarih eğitiminin değerleri olarak bahsi geçen ifadeler, tarih değerlendirmelerini beslemediği sürece, yetersiz kalmaktadır. Bu belge, tarih değerlendirmelerini şekillendirmek amacıyla tarihsel düşünmeyi tanımlamayı amaçlamaktadır.

Ken Osborne'a göre "...farklı sınıflarda öğretilen tarih derslerinin birbirlerinin üzerine kümülatif bir şekilde inşa edecek şekilde tasarlanıp tasarlanmadıkları ya da bunun hangi seviyede olduğu açık değildir."¹ İngiliz araştırmacı ve müfredat geliştiriciler tam da bu "geçiş / ilerleme" olarak tanımlanabilecek probleme özen göstermişlerdir. Tarihsel düşünme ya hep ya hiç değildir: tanımlamada temel olan geçiş / ilerleme nosyonudur, ama neyde ilerleme?²

Araştırmacılar tarihsel düşünmeye temel oluşturacak "yapısal" tarihsel konseptler tespit etmişlerdir. Kriterler Projesi de altı ayrı ancak birbiriyle yakından ilişkili tarihsel düşünme konseptine sahip bu yaklaşımı kullanmaktadır.³ Öğrenciler:

- Tarihsel önemi kurabilmeli (Bugün tarihteki bazı olaylar, akımlar ve konularla neden ilgileniyoruz, İbrahim Ovaları Kanada tarihi için neden önemlidir?)
- Birincil kaynak kanıtı kullanmalı (Tarihsel bir tartışma için kaynakların nasıl bulunacağı, seçileceği, bağlamsallaştırılacağı ve yorumlanacağı. 1916'da Berlin / Ontario'da yayınlanan bir gazete makalesi savaş zamanında Alman asıllı Kanadalılara karşı tutumlar hakkında bize ne bilgi verilebilir?)
- Sürekliliği ve değişimi saptamalı (Nelerin zamanla değiştiği, nelerin aynı kaldığı. Örneğin genç kızların hayatlarında 1950'lerden günümüze nelerin değiştiği, nelerin aynı kaldığı)
- Neden ve sonuçlarını analiz edebilmeli (Bazı koşul ve eylemlerin yenilerine nasıl ve neden yol açtığı. Northwest İsyanı'nın nedenleri nelerdi?)
- Tarihi perspektifleri yakalayabilmeli (İnsanların yaşamlarını ve hareketlerini şekillendiren farklı sosyal, kültürel, entelektüel ve hatta duygusal bağlamlarıyla "geçmiş yabancı bir ülke olarak " anlamak. John A. Macdonald 1886'da "Çinliler" ile "harmanlama makinelerini" nasıl karşılaştırabilirdi?)
- Tarihsel yorumların etik boyutunu anlayabilmelidir. (Bu, önceki maddelerin çoğuyla kesişmektedir. Günümüzde geçmişteki farklı koşullardaki aktörleri nasıl yargılıyoruz,

geçmişin farklı yorumları bugüne farklı ahlaki duruşlar olarak nasıl yansıyor, Geçmişin suçları günümüzde ne zaman ve nasıl sonuçlar doğuruyor. Bugün Aborjinlerin yerleşimindeki okul mirasları hakkında neler yapılmalı?)

Birlikte ele alındığında, bunlar "tarihsel düşünme"yi "tarihsel okur yazarlık" ile bağlamaktadır.⁴ Bu formülasyon ne tarihsel düşünmenin ne de ona yaklaşımın tek yolu değildir. Patrick Watson'ın Nisan 2006'daki Benchmarks Sempozyumu'nda (Niels Bohr'a atıfla) fizik ve matematik üzerine yazdığı üzere "yeni bir formül elde etmek, aslında doğruya doğru bir hareket değil, araştırma topluluğunun da kabul edebileceği üzere, arama amacını temsil eden bir dil olarak tanımlanmalıdır."

Bu unsurların "beceri" değil, tarih uygulamasını yönlendiren ve şekillendiren temel bir konseptler dizisi olduğuna dikkat etmek de önemlidir. Sürekliliği ve değişimi anlamak için, örneğin, neyin değiştiğini ve neyi değiştirmediklerini bilmek gerekir. "Tarihsel düşünme" yalnızca sağlam içeriklerle anlamlıdır.

Tarihsel Düşünmenin Değerlendirmesi İçin Çerçeve

Tarihsel düşünmek için tarihçilerin, okul öğrencilerinin ve genel olarak halkın özellikle yapması gerekenler şunlardır:

a) Tarihsel Önemi Kurmak

Neyin ve kimin seçileceğine dair ilkeler hatırlanmalı, araştırılmalı, öğretilmeli ve öğrenilmelidir.

Geçmiş, her yerde herkese olan her şeydir. Hepsini hatırlayamaz ya da öğrenemeyiz. Tarihsel açıdan önemli olanı öğrenmek ve hatırlamak için gayret gösteriyoruz, ancak bu seçimler nasıl yapılır? Önem hakkında düşünmeyen öğrenciler, basitçe (ders kitabı veya öğretmenler tarafından) onlara sunulanları üzerinde fazla düşünmeden kayda değer olarak kabul edebilirler. Alternatif ve ancak aynı derecede sorunlu bir yaklaşımla öğrenciler "kendileri için ilginç" olanları "önemli" olarak düşünebilirler. Önem derecesinin daha sofistike nosyonunu anlamamanın anahtarı, belirli olayları veya eğilimleri başkalarına çeşitli şekillerde bağlayabilme yeteneğidir. Bu nedenle, önemli olaylar (ör. İkinci Dünya Savaşı) çok sayıda insan için uzun süre boyunca büyük değişikliğe neden olan diğer olayları içerir. Fakat "önem" için başka olası

kriterler de vardır.⁵ Önemlilik sorunu karmaşıktır; çünkü perspektif ve amaca bağlıdır: tarihsel olarak önemli görülen şey zaman içerisinde ve gruptan gruba değişebilir.

Önemin yönleri:

- Değişikliğin sonuç yaratması (Olay / kişi / gelişim, birçok kişi için uzun bir süre derin sonuçlar yarattı.)
- Ortaya çıkarma özelliği (Olay / kişi / gelişme, tarihte ve çağdaş yaşamda kalıcı ya da ortaya çıkan konular üzerine aydınlatıcıdır ya da tarihin bir aşamasında bir grup ya da grubun ortak hafızasında öneme sahiptir).

Not: Birçok konu ya (a) ya da (b) 'ye karşılık gelecektir, her ikisine uyması zorunlu değildir. Ayrıca, öğrencilerden herhangi biri, bir olay ya da kişinin tarihsel önemini, tarihi bir anlatı ya da argümanda diğer olaylarla ilişkilendirerek ortaya koyabilir. "Tarih kitabında olduğu için önemlidir" ve "ilgilendiğim için önemlidir" ifadeleri tarihsel önem açısından yetersiz açıklamalardır.

En üst seviyede öğrenciler:

- Bir olay, kişi ya da gelişimin neden önemli olduğunu daha büyük, anlamlı bir anlatıya nasıl gömüldüğünü, ya da kalıcı / ortaya çıkmakta olan bir konuya nasıl ışık tuttuğunu göstererek ortaya koyabilecek,
- Tarihsel önemin zaman içerisinde ve gruptan gruba nasıl ve neden değişkenlik gösterdiğini açıklayabilecektir.

Potansiyel Öğrenci Görevleri:

- [X] 'i neyin önemli kıldığını açıklayın.
- "En önemli olayları" seçin [örn., Kanada tarihindeki en önemli; 20. yüzyıldaki en önemli; Kanada'ya yeni göç edenler için en önemli, vb.], ve seçiminizi açıklayın.
- Zaman içinde veya gruptan gruba görülen önemlilik farklılıklarını tespit ederek açıklayın (ör. Kadın tarihi neden şimdi 50 yıl öncesinden daha önemli? Neden Kanadalılar Louis Riel'in önemli olduğunu düşünürken Amerikalılar genelde böyle düşünmez).

b) Geçmiş Hakkında Bilgi İnşa Ederken Kanıt Olarak İlk Kaynakları Kullanmak

Bu, birincil kaynakların nasıl bulunacağını, seçileceğini, yorumlanacağını ve bir bağlamda kavramsallaştırılacağını içermektedir. Kanıt biçimleri arasında farklı türde sorular sormayı gerektiren örneğin, kayıtlar, tanıklıklar, kalıntılar gibi bazı ayrımlar vardır. Bir kanıt kaynağının okunması, bilgi kaynağı okumaya kıyasla çok farklı stratejiler gerektirmektedir. Aşırı bir örnekle açıklamak gerekirse bu karşıtlık, (bilgi için) bir telefon rehberi okumak ile (kanıt için) bir cinayet mahalindeki karla kaplı zemindeki bir ayakkabı izini incelemek arasındaki fark ile anlatılabilir. Telefon numaralarına bakarken kendimize "Bu telefon defterini kim yazdı; Neden bu şekilde organize edildi" gibi sorular sormayız. Öte yandan, cinayet mahalindeki ayakkabı izi ile geçmişin bir eserini çizerek, iz bırakan kişi, ne zaman yapıldığı ve o dönemde neler olduğunu anlayan ipucu veriyor mu diye bakıyoruz. Burada sorulacak ilk şey "kardaki bu boşluk nedir?", yani "bu nedir?" olacaktır. Tarih dersi kitapları genelde telefon defterleri gibi bilgi aramak için bir yer olarak kullanılır. Birincil kaynaklar farklı okunmalıdır. Onları anlamak için bağlamlaştırmalı ve çıkarımlar yapmalıyız.

Kanıtın yönleri:

(Not: "yazar" burada kaynağı yazan, boyayan, fotoğrafını çeken, çizen veya herhangi başka bir şekilde hazırlayan kişi anlamında kullanılmaktadır.)

- Kaynağı delil haline getirmek için iyi sorular gereklidir; ilk soru "Bu nedir?" olmalıdır.
- Yazarlık: Yazar(lar)ın konumu önemli bir husustur.
- Birincil kaynaklar, yazarın (bilinçli) amaçları ve yazarın (bilinçdışı) değerleri ve dünya görüşü hakkında bilgi verebilir.
- Bir kaynak, tarihsel geçmişi (bağlamlaştırma) göz önüne alınarak okunmalıdır.
- Kaynağın analizi de tarihsel ayarı hakkında yeni kanıtlar sağlamalıdır.

En üst seviyede öğrenciler:

- Tarihi bir olayın orijinal bir açıklamasını oluşturmak için birden fazla birincil kaynak kullanabilecektir.

Potansiyel öğrenci görevleri:

- Tarihi sorulara yanıt vermek için uygun birincil kaynakları bulun ve seçin.

- Kaynakları tarihsel bağlam üzerinde aydınlatmaya yardımcı olan birincil kaynak hakkında sorularınızı formüle edin.
- Yazarın amaçları, değerleri ve dünya görüşü için birincil kaynak analiz edin.
- Çeşitli birincil kaynakların bakış açılarını ve kullanılabilirliklerini karşılaştırın.
- Belli başlı kaynaklardan nelerin yanıtlanıp neyin edilemeyeceğini değerlendirin.
- Bir argüman veya anlatım oluşturmak için birincil kaynakları kullanın.

c) Sürekliliği ve Değişimi Saptamak

Süreklilik ve değişim, geçmişin karmaşıklığını düzenlemek için temel bir yol sağlar. Her an birçok eşzamanlı şey olur. Değişiklikler tarihteki farklı zamanlarda ve hatta yaşamın değişik yönlerinde farklı hızlarda gerçekleşir. Örneğin, teknolojik değişim çok az bir siyasi değişim olduğu zaman çok hızlı gerçekleşebilir. Süreklilik ve değişimin anahtarlarından biri, sağduyunun olmadığını söylediği zamanlarda değişimi, ve değişimin olduğunu varsaydığımız durumlarda süreklilik aramaktır. Öğrenciler bazen tarihi olayların bir listesi olarak görme yanlısını düşerler. Bazı şeyler değişirken diğerlerinin aynı kaldığını gördüklerinde, geçmişin farklı bir algısını yakalarlar. Artık "1901'de hiçbir şey olmadı" diyemezler. Süreklilik ve değişim kararı, geçmişteki ve günümüzdeki bir nokta ile geçmişteki iki nokta arasındaki karşılaştırmalara dayanarak yapılabilir (ör. Fransız Devrimi öncesinde ve sonrasında). Not: Süreklilik ve değişim neden ve sonuca çok yakından bağlı olduğundan, öğrenci görevleri genellikle ikisini birbirine bağlayabilir.

Süreklilik ve Değişimin Yönleri:

- Süreklilik ve değişim birbiriyle ilişkilidir: Değişim süreçleri genellikle kesintisizdir, bir dizi ayrı olaya yalıtılmamıştır.
- Yaşamın bazı yönleri, bazı dönemlerde diğerlerinden daha hızlı değişir. Dönüş noktaları değişimin yerini tespit etmeye yardımcı olur.
- İlerleme ve gerileme, zaman içindeki değişimi değerlendirmenin temel yoludur. Değişim her zaman ilerleme anlamına gelmez.
- Kronoloji, süreklilik ve değişim anlayışımızı organize etmemize yardımcı olabilir (gerçekleşen düzeni bilmeden sürekliliği ve değişimi anlayamazsınız).
- Dönemselleştirme süreklilik ve değişim anlayışımızı organize etmemize yardımcı olabilir.

En üst seviyede öğrenciler:

- Tarihin herhangi bir döneminde bazı şeylerin devam ettiklerini ve başkalarının nasıl değiştiğini açıklayabilecek
- Sürekli olduğunu varsaydığımız yaşam alanlarında zaman içindeki değişimleri; ve normalde zamanla değiştiğini varsaydığımız yaşam alanlarındaki süreklilikleri belirleyebilecek
- İlerleme ve gerileme dönemlerine dair dönemselleştirme ve yargıların amaç ve bakış açısına göre değişebileceğini anlayabilecektir.

Potansiyel öğrenci görevleri:

- Bir dizi resim, kronolojik sıraya göre yerleştirin ve neden o şekilde sıralandıklarını açıklayın.
- Farklı zaman dilimlerindeki iki (veya daha fazla) belgeyi karşılaştırın ve zaman içinde nelerin değiştiğini ve aynı kaldıklarını açıklayın.
- Belli bir zaman noktasından itibaren ilerleme ve gerilemeyi çeşitli gruplar açısından değerlendirin.

d) Neden ve Sonuçları Analiz Etmek

Neden ve sonucun merkezi, kişilerin (bireyler ve gruplar olarak) tarihin değişimini teşvik etme, şekillendirme veya değişime karşı direnmede oynadığı aktif roldür. Nedenler, herhangi bir grubun veya şahsın motivasyonları (veya niyetleri) ile ilgilidir - ancak bunlardan ayırt da edilebilir. Bunlar, hem uzun vadeli ideolojileri, kurumları ve koşulları hem de kısa vadeli eylemler ve olayları içeren çok bileşenli ve katmanlı olgulardır. Herhangi bir olay için öne sürülen nedenler (ve nedenlerin önceliği), tarihsel öykünün ölçeğine ve tarihçinin ideolojik perspektiflerine ve yaklaşımlarına göre farklılık gösterebilir.

Neden ve Sonuçların Yönleri:

- İnsanlar tarihsel değişime neden olur, ancak bunu değişime sınır koyan bağlamlarda yaparlar. Kısıtlamalar doğal ortamdan, coğrafyadan, tarihi mirastan ve farklı şeyler isteyen diğer insanlardan gelir. Dolayısıyla, insan aktörleri (aracılar), koşullar ile sürekli bir karşılıklı etkileşim içindedir. Örneğin siyasi ve ekonomik sistemler) önceki insan eylemlerinin miraslarıdır.
- Eylemler genellikle istenmeyen sonuçlara sahiptir.

En üst seviyede öğrenciler:

- Kasıtlı insan eyleminin etkileşimini ve değişime neden olan insan eylemleri üzerindeki kısıtlamaları tanımlayabilecek
- Bir veya daha fazla açıklamasını kullanarak belirli bir olay için çeşitli nedenleri belirleyebilecek
- Karşıt önlemler oluşturabilecektir (ör. Britanya 1914'te Almanya'ya savaş ilan etmemiş olsaydı, o zaman ...)

Potansiyel öğrenci görevleri:

- Bir günlük olayı (örneğin bir araba kazası) potansiyel nedenlerini (örneğin sürücünün beceri ve tepki süresi, şoförün sağlık veya uyusukluk durumu, şoförün dikkat dağınıklığı, sürüş kurallarının ihlali, koşulların ihlali, arabaların teknolojisi, hava durumu, yol levhaları, trafik ışıklarının olmaması, hızı övgüye değer bulan kültürü, yaklaşmakta olan SUV'ın büyüklüğü vb.) anlamak üzere inceleyin
- Tarihsel bir pasajı analiz edin ve sebep olarak sunduğu "neden türlerini" (ör. Ekonomik, siyasi, kültürel, koşulları, bireysel eylemleri) tanımlayın.
- Bireysel bir aktörün motivasyonları ve niyetleri ile bunların eylemlerinin sonuçları arasındaki ilişkiyi inceleyin.
- Tarihsel bir olayın nedenlerine ilişkin şematik bir çizelge oluşturun ve düzenlemelerini açıklayın.
- O zamanlar insanlar [x] 'in nedenlerini nasıl açıklayabilirler ve bu açıklama bizim şimdi yapacağımızdan nasıl farklıdır?

e) Tarihi Perspektifleri Yakalayabilmek

"Yabancı bir ülke olan geçmiş" anlamak zordur. Aynı zamanda, geçmişin yabancılığını anlamak, insan davranışları ve sosyal organizasyon yelpazesini, geleneksel bilgelige kabul edilen alternatifleri ve bugünkü meşguliyetlerimiz için daha geniş bir bakış açısı sunar. Tarihsel perspektifi yakalamak, geçmişte insanların hayatlarını ve eylemlerini şekillendiren farklı sosyal, kültürel, entelektüel ve hatta duygusal bağları anlamaya dair bilişsel eylemdir. Bazen "tarihsel empati" olarak da adlandırılır, ancak başka biriyle derin duygusal duygu ve tanımlama konusundaki ortak düşünce kavramından çok farklıdır.

Tarihi perspektifleri yakalamanın yönleri:

- Tarihsel aktörlerin bakış açısını yakalamak, insanların nasıl hissettiğine ve düşünceyle ilgili çıkarımlarına dair kanıtlara bağlıdır (geçmişteki aktörlerin mevcut fikirlerle yorumlanmasından kaçınılmalıdır). Kanıtlara dayalı olmayan empatik sıçrayışlar tarihsel olarak değersizdir.
- Herhangi bir tarihsel olay ya da durum, üzerinde birbirinden farklı bakış açıları olan insanlar içerir. Tarihi aktörlerin birden fazla perspektifini anlamak olayın anlaşılmasının anahtarıdır.
- Tarihi bir aktörün perspektifini ele almak, kendini o aktörle tanımlama anlamına gelmez.

En üst seviyede öğrenciler:

- Tarihe ait açıklamalarda geçmişin bugünkü değer ve yargılarla değerlendirilip değerlendirilmediğini anlayabilecek
- İnsanların geçmişte neden öyle davrandıklarına, yapılan şeylerin bugünden bakınca neden mantıksız veya açıklanamaz olduğuna dair sorulara cevap ararken tarihsel bağlamı ve kanıtları kullanabilecektir.

Potansiyel öğrenci görevleri:

- Öğretmenin sağladığı veya öğrencilerin bulduğu kaynaklara dayanarak, [x] perspektifinden bir mektup, günlük girişi, poster (vb.) yazın.
- Verilen bir olayla ilgili iki karşıt ya da farklı perspektiften yazılan (veya çizilen, boyanmış vb.) birincil kaynakları karşılaştırın. Farklılıklarını açıklayın.

f) Tarihi Yorumların Etik Boyutunu Anlamak

Tarihçiler, açıklamalarında aktörler hakkında açık ahlaki yargılarda bulunmamaya çalışırlar. Ancak, herşey söylenip bittiğinde hikaye anlamlıysa, ahlaki bir karar söz konusudur. Bu nedenle, bugünün ahlaki meselelerine bakmamızda bize yardımcı olan geçmişten bir şeyler öğrenmeyi beklemeliyiz. Tarihin ahlâki boyutu, geçmiş eylemin mirası gibi bir yolla (bu tek yok olmasa da) devreye girer: Hafızalardaki borçları (örneğin, hayatını kaybeden askerlere) veya tazminatları [örneğin, aborijin konut mağdurlarına okullar] ne zaman ödeyebiliriz?

Etik boyutun yönleri:

- Tüm anlamlı tarihsel açıklamalar örtülü ya da açık ahlaki yargı içerir.

- Tarihteki ahlaki yargı, zamanla toplumsal sorumluluk ve derin değişimle daha karmaşık hale getirilir. Geçmişteki eylemlerin ahlaki kararlarını verirken, geçmişimiz üzerine kendi standartlarımızın kronolojik olarak hatalı dayatmalarına her zaman güveniriz.
- Tarihçiler, genellikle a) ve b) arasındaki çatışmayla, 1) ahlaki boyutlara sahip soruların çerçeveselendirilmesi yoluyla; 2) tarihi aktörlerin perspektiflerini anlamak için kararları askıya alarak; son olarak 3) bugünkü, anlatı ve argümanlarının ahlaki etkileri ile ilgili gözlemlerle çalışmadan ortaya çıkararak başa çıkarlar.

En üst seviyede öğrenciler:

- Geçmişteki insanların faaliyetleri hakkında, içinde faaliyet gösterdikleri tarihi bağlamı göz önüne alarak kararlar verebilecek
- Günümüzdeki ahlak ve politika sorunlarıyla ilgili yargıları bilgilendirmek için tarihsel anlatıları kullanabileceklerdir.

Potansiyel öğrenci görevleri:

- Çatışma içeren tarihsel bir konuyu [ör. Kadınların oylarını almaya yönelik tutumları; Neden Kanada bu kadar az sayıda mülteci Yahudi'yi 1933-39 kadar kabul etti; Çömlekçiliğin yasaklanması] inceleyin, o sırada mevcut olan perspektifleri tanımlayarak ve bu tarihsel çatışmaların bugün nasıl bizi nasıl eğitebileceğini açıklayın.
- Bugünün ahlaki bir meselesini [ör. Kanadalıların barış gücündeki rolü, özel ve halk sağlığı bakımı karşılaştırması, çevrenin korunması vb.] tespit ederek tarihsel geçmişini araştırın ve bugünkü sonuçlarını açıklayın.

Notlar:

- ¹ Osborne, K. (2004). *Canadian History in the Schools*. Toronto: Historica, p. 13. (<http://www.histori.ca/prodev/file.do?id=20688>, accessed 8/9/2006).
- ² Lee, P., & Shemilt, D. (2003). A scaffold, not a cage: progression and progression models in history. *Teaching History*, 113, pp.2-3.
- ³ Ashby, R. (2005). The nature of levels and issues of progression in history: Notes and extracts for reflection, PGCE Support Materials (p. 7). England: Institute of Education. These have been radically transformed in the new British National Curriculum. <http://www.ncaction.org.uk/subjects/history/levels.htm> (accessed April 3, 2006) For Seixas' earlier formulation, see Seixas, P. (1996). Conceptualizing the growth of historical understanding. In D. Olson & N. Torrance (Eds.), *Handbook of Education and Human Development: New Models of Learning, Teaching, and Schooling* (pp. 765-783). Oxford, UK: Blackwell.
- ⁴ Bugüne kadarki çalışmalarda "düşünme" kavramı yerine "okuryazarlık" kavramı kullanılmaktaydı. Nisan 2006 yılında proje kapsamında yapılan Kıyaslama Sempozyumu'nda hem bu iki kavram hem de konuyla ilişkin diğer kavramlar üzerinde uzunca bir tartışma yapılmıştır. Bu hususta en makul öneri "kültürel okuryazarlık" kavramı ile E.D. Hirsch'ten gelmiştir. Bu kavramın çağrıştırdığı ortak bir olgu öğretim listesi de tavsiye edilmektedir. Kavramları açıklayabilme sorunu iki problemden kaynaklanmaktadır. Bunlardan ilki bu projenin tarih müfredatının gerçeğe uygun içeriğini revize etmeyi amaçlamadığı için "okuryazarlık" terminolojisi konusunda yanlış bir mesajı iletebilme potansiyelidir. Diğeri ise derin okuryazarlık (örneğin bakış açısı için okurluk ve argüman oluşturma için yazarlık) kavramının Kıyaslama hedeflerinin merkezinde yer alması hususudur.
- ⁵ Counsell, C. (2004). Looking through a Josephine-Butler-shaped window: focusing pupils' thinking on historical significance. *Teaching History*, 114, 30-36.